

Oponentský posudek disertační práce Mgr. Tibora Slažanského „Vyšší odborné školy v systému vzdělávání v České republice“

Aktuálnost tématu:

Předložená disertační práce „Vyšší odborné školy v systému vzdělávání v České republice“ je zaměřena na novou oblast našeho vzdělávacího systému. Ta vznikla po roce 1990, kdy bylo možné a nutné se vyrovnat s aktuálním vývojem terciárního vzdělávání v pokročilých zemích: s rychlou expanzí, která změnila elitní vzdělávání v masové a směřuje k univerzálně přístupnému; s odpovídající nezbytnou diverzifikací a především s růstem profesně zaměřeného terciárního vzdělávání; a konečně i se změnou institucionální struktury, která v některých zemích vedla až k vybudování binárního systému.

Při utváření vyššího odborného vzdělávání v ČR se prolínala řada někdy protikladných či mimoběžných tendencí a podnětů, dnešní řešení není systémově čisté a existuje řada neošetřených problémů včetně té klíčové otázky, jaký má vlastně další vývoj být. Situace je ještě o to naléhavější, že právě v několika posledních letech dochází i u nás k prudkému růstu účasti na terciárním vzdělávání, a že je ji nutné řešit v širších souvislostech (střední školství, další vzdělávání, trh práce). Nejnovějším podnětem pak je studie expertů OECD o českém terciárním vzdělávání (listopad 2006), která pokládá za patrně ústřední problém jeho dalšího vývoje právě dotažení diverzifikace, zabývá se vztahem VOŠ k vysokým školám a přináší návrhy na celkové řešení.

Z uvedeného vyplývá, že zvolené téma je vysoce aktuální. Je to ovšem téma velmi široké, autor disertační práce je nezbytně omezil na zkoumání některých dílčích otázek dnešního postavení vyšších odborných škol v českém vzdělávacím systému a exponoval jen některá vybraná hlediska.

Vymezení cíle a zvolené metody:

Autor vymezil čtyři oblasti jako předmět svého výzkumu. Jsou jimi reflexe vyššího odborného studia ve veřejných pramenech; legislativní vymezení vysokých odborných škol; struktura přijatých studentů; a provázanost vyšších a středních odborných škol v případě jejich koexistence v rámci jednoho právního subjektu.

Cílem výzkumu v první, nejrozsáhlejší oblasti (kapitola 4) bylo zjistit, jak je vůbec tato nová oblast studia vnímána a reflektována – nejprve v dokumentech o činnosti orgánů státu na nejvyšší úrovni (projednávání odpovídajících zákonů v obou komorách Parlamentu, programová prohlášení českých vlád, projevy českých prezidentů, odpovídající rozhodnutí Ústavního soudu), dále ve volebních programech politických stran zastoupených v Poslanecké sněmovně a konečně v tisku (vždy po jednom vzorku novin a odborného periodika). Na základě rešerše veřejně přístupných dokumentů byla provedena frekvenční analýza tematiky a velmi obsáhlá obsahová a kontextová analýza.

Cílem výzkumu v oblasti legislativního vymezení (kapitola 5) bylo identifikovat platné předpisy, které se vztahují ke střednímu, vyššímu odbornému a vysokoškolskému vzdělávání, vzájemně je porovnat ze dvou hledisek – jejich úrovně resp. právní síly i jejich obsahu - a sledovat přitom shodu či odlišnost jejich přístupu, zejména to, do jaké míry předepisují závazná pravidla či umožňují svobodné rozhodování. Pro analýzu četnosti podle právní síly byly předpisy členěny podle subjektu (příp. více subjektů), na který se vztahují. Pro analýzu obsahu byly nejprve jednotlivé obsahové prvky předpisů zařazeny do odpovídající širší oblasti činnosti školy resp. vzdělávacího systému (na základě přehledu obsahových prvků bylo navrženo celkem jedenáct oblastí), poté následovala komparativní analýza jejich ustanovení.

Cílem výzkumu struktury přijatých studentů (kapitola 6) bylo zjistit, jak vyšší odborné vzdělávání navazuje na vzdělávání střední, zda prohlubuje odborné vzdělávání na středoškolské úrovni nebo zda především poskytuje absolventům středního všeobecného vzdělávání možnost získat odborné vzdělání. Byly využity centrálně sbírané údaje ÚIV o studentech zapsaných v ČR do 1. ročníku VOŠ v období 2002-2005, které uvádějí, za prvé, jaký druh středního vzdělávání absolvovali, a za druhé,

jaké obory (na úrovni skupiny oborů i kmenových oborů) studovali. Porovnáním těchto údajů byl tak zjištěn podíl těch studentů, jejichž vyšší odborné vzdělávání navazovalo na střední odborné, pro něž tedy skutečně znamenalo prohloubení. Z údajů ÚIV bylo rovněž možné zjistit, zda studium na VOŠ navazuje bezprostředně, či po uplynutí několika let. Další srovnání se situací studentů přijatých do 1. ročníku VŠ bylo možné na základě dostupných údajů provést jen zčásti, co do podílu absolventů všeobecného a odborného vzdělávání a časové návaznosti studia, ale již nikoli co do návaznosti studia podle oboru.

Konečně cílem výzkumu v poslední oblasti (kapitola 7) bylo zjistit, do jaké míry jsou propojeny jednotlivé činnosti v těch školách, které poskytují současně střední i vyšší odborné vzdělávání. Výzkumný vzorek zahrnoval tři takové školy v Liberci s různým zaměřením (právo, zdravotnictví, strojírenství a elektrotechnika). Zjišťovány byly tři aspekty propojení: podíl počtu žáků středního a vyššího studia a odpovídající podíl vyučovaných hodin; podíly vyučujících působících souběžně nebo výlučně; využívání učeben souběžně nebo výlučně.

Dosažené výsledky a význam pro společenskou praxi:

První dvě oblasti výzkumu dnešního postavení vyššího odborného studia mají určitého společného jmenovatele v tom, že se snaží zjistit, jak – anebo spíše zda vůbec – naše společnost vzala na vědomí změny, ke kterým došlo na nejvyšším stupni vzdělávací soustavy, nejen kvantitativní, ale především strukturální, v zavádění krátkých forem studia a v nezbytnosti posílit jejich profesní orientaci, což všechno by měly implikovat relativně nové pojmy „diverzifikace“ a „terciární vzdělávání“. Z výsledků výzkumu vyplývá, že tomu tak je jen do malé míry.

Výsledky analýzy vybraných veřejných pramenů jsou různorodé. Většina dokumentuje nízký zájem o vzdělávání vůbec (a vyšší odborné studium je již pod jejich rozlišovací úrovní), na druhé straně především analýza projednávání zákonů v Parlamentu je velmi zajímavá a přínosná, odkrývá různé přístupy, nepochopení i jasné vidění problémů. V této souvislosti je škoda, že autor více nevyužil materiál, který shromáždil a popsal v úvodním přehledu existujících prací k dané tématice (kapitola 2). Tuto kapitolu pojal jen jako bibliografickou dokumentaci, přitom jen malým posunem ve zpracování mohl definovat hlavní problémy, vlivy a momenty utváření a zvýšit tak výpovědní hodnotu práce.

Výsledkem výzkumu v oblasti legislativního vymezení bylo především detailní zjištění všech důsledků skutečnosti, že terciární vzdělávání stále není vnímáno jako jediný souvislý a navzájem propojený stupeň vzdělávání, na jehož sub-sektory jsou uplatňovány obdobné požadavky a které mají obdobné postavení. Vyšší odborné studium zůstalo přičleněno k nižším stupňům vzdělávací soustavy, i když se nový školský zákon snažil více respektovat jeho odlišnosti. Důsledkem je, že se naň vztahuje stejně jako na střední školství vysoký počet podzákonných norem, které omezují prostor pro samostatné rozhodování školy, a že role zřizovatelů je rozhodující. Ve vysokém školství je jen minimum podzákonných norem, rozhodování je věcí autonomních orgánů v rámci zákona. Přínos práce spočívá nejen v tomto konstatování, ale i v přesném definování rozdílů mezi oběma přístupy, které jsou stále významné, v určení jejich charakteru i rozsahu.

Výsledkem výzkumu struktury přijatých studentů bylo, za prvé, zjištění základních proporcí absolventů všeobecného a odborného vzdělávání, a to na VOŠ i na VŠ. V 1. ročníku VOŠ ve sledovaném období byla tato proporce zhruba 1:3, v 1. ročníku VŠ byly odpovídající hodnoty zhruba 1:1. Časová návaznost terciárního studia na střední vzdělávání byla pro VOŠ i VŠ obdobná: okamžitá pro zhruba dvě třetiny studentů, s odkládáním terciárního studia se v obou případech výrazně zvyšoval podíl dálkových forem. Nejzávažnější zjištění se týkalo oborové návaznosti studia: z žáků středních škol odborně vzdělávajících pokračovala ve studiu stejné skupiny oborů na VOŠ v průměru asi třetina, ve studiu stejného kmenového oboru jen asi 20%; mezi jednotlivými skupinami oborů jsou však značné rozdíly. K interpretaci této skutečnosti jsou ovšem třeba další informace především kvalitativní povahy, jejich získání vyžaduje alespoň omezený dotazníkový průzkum. Přínos práce v tomto směru spočívá především ve zjištění rozsahu oborové návaznosti, tento údaj pomáhá k objasnění dnešního postavení a funkce vyššího odborného studia, zjištěné výsledky pak ukazují na nezbytnost systematického zjišťování dalších kvalitativních charakteristik, zejména motivace ke studiu a důvodů volby studentů.

Výzkum provázanosti středních a vyšších odborných škol zahrnoval školy o ještě srovnatelné (až zhruba dvojnásobné) velikosti, ale s velmi odlišným podílem vyšší úrovně studia, od jedné třetiny po méně než jednu dvacetinu. Personální zabezpečení výuky se podle toho velmi lišilo, od školy, kde je zhruba stejné zastoupení obou způsobů - vyučující působí na obou stupních souběžně nebo výlučně – až po školu, kde na vyšším stupni učila jen určitá, velmi malá část učitelů na středním stupni. Výsledky využívání učeben byly obdobné. V daných případech byla koexistence obou typů studia nezbytná, ovšem velikost vzorku byla příliš omezena (autor uvádí, že takových škol existuje asi 125), než aby závěry mohly mít širší platnost. Výzkum však přesto považuji za přínosný, poskytl určitý vhled do problémů organizace výuky, které jsou vyvolány nutností dodržovat platné vyhlášky a přitom respektovat odlišnost obou forem studia. Tyto problémy tvoří sice jen část problémů spojených s další existencí VOŠ (pro další vývoj jsou rozhodující vztahy VOŠ k VŠ, ať již na celkové nebo individuální úrovni), ale ani je nelze zanedbat.

Závěr - splnění podmínek, náměty pro diskusi při obhajobě disertační práce:

Disertační práce podle mého soudu splnila podmínky na ni kladené. Soustředila se na řadu dílčích aspektů, nepochybně zvolených tak, aby byly realizovatelné v rámci doktorandského studia. Aby se více objasnil a zvýraznil jejich vztah ke klíčovým problémům, které patrně rozhodnou o dalším vývoji VOŠ, navrhuji zaměřit diskusi při obhajobě disertační práce na tato témata:

Jak rozumí autor pojmu diverzifikace terciárního vzdělávání?

Z jakých důvodů a s jakými cíli vznikl koncept vyššího odborného studia? Jak jim odpovídá jeho realizace u nás – vyšší odborné školy?

Jaké jsou dnešní oficiální představy o rozvoji terciárního vzdělávání v ČR? Jak jsou ovlivněny boloňským procesem?

S jakými hlavními problémy se dnes vyšší odborné studium setkává v ČR? Co může autor na základě svého doktorandského studia, výzkumné práce i svých zkušeností z praxe říci o možnostech jejich řešení?

Jaké jsou dnešní vztahy mezi vyššími odbornými školami na Liberecku a Technickou univerzitou Liberec a jaký má autor názor na jejich další vývoj?

Ing. Jan Kovařovic, CSc

16. února 2007